

ALISHER NAVOIY SHE'RIYATIDAGI AYOL TASVIRI

Orifjanova Madina Rasuljon qizi

Turon xalqaro universiteti 2-kurs magistranti

Gumanitar fanlar va pedagogika fakulteti

Lingvistika (ingliz tili) yo'nalishi

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda Alisher Navoiy asarlaridagi ayol timsollari va ularning ta'riflanganlik darajalari haqida so'z boradi. Navoiy o'z asarlarida ayollar balki hukmdor ayollar obrazini keng yoritgan. Sharq olamida musulmon ayollarining ijtimoiy hayotdagi faolligini ko'rsatishga katta e'tibor bergan. Maqolada Alisher Navoiyning "Tarixi mulki Ajam", "Xamsa" asarlaridagi yurt ravnaqi uchun kurashgan hukmdor ayollar, ijtimoiy faol bo'lgan malikalar, ilm-fan sohasidagi iqtidorli qizlar, san'atga oshuvta bo'lganlar siymosi madh etilgan. Ular davlat boshqaruvini, ilm-ma'rifatni egallab, yurt tinchligi, xalq farovonligi uchun kurashgan lider ayollar timsolidir. Alisher Navoiy ijodida ayollar gender tengligi masalasi, davlat boshqaruvida hukmdor ayollar siymosi va ularning davlat boshqaruvidagi ahamiyati yorqin obrazlar orqali yaratilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, "Tarixi mulki Ajam", "Xamsa", hukmdor ayollar, ijtimoiy faollik, davlat boshqaruvi, ilm-ma'rifat, ijtimoiy hayot, Xumoy, Turondo'xt, Ozarmdo'xt, Layli, Mehinbonu, Shirin, Ravshanak, ayol obraz, she'riyat.

KIRISH

Alisher Navoiy ulug' mutafakkir sifatida jamiyatda ijtimoiy faol bo'lgan shaxslar obrazini yaratib, ularning adolatli bo'lishi, yurt tinchligi, jamiyat ravnaqi yo'lida xizmat qilishi, ilm-ma'rifatga homiylik qilishi, yaxshi axloq egasi bo'lishi kerakligini bildirib, ana shu mavzularni qalamga oladi. Ko'pgina mumtoz shoirlarimiz ayol zotining benazir ta'riflar bilan, yorning ishq-muhabbatdagi iztirobi, uning vafosi haqida, shuningdek Ona timsoli haqida ash'orlar bitgan

bo'lsalarda, Navoiy o'z asarlaridagi mavzularga boshqacha fikr, ya'ni ijtimoiy faollikni ham kiritadi. Chunki shoir o'zi yashagan davrda ham ijtimoiy hayot: musulmon xalqining farzandlarini ta'lim olishi, madrasa va masjidlar, bemor va nochor kasallar uchun shifoatxonalar qurilishiga katta e'tiborini qaratgan. Hatto shoir o'zi tolibi ilmlarga o'qishi uchun yordam pullari joriy etgan. Xalqning ijtimoiy va moddiy farovonligini ta'minlashda beminnat xizmat qilgan. Ayollarga e'tibor, qizlarning ilm-ma'rifatli bo'lishini, onalarni e'zozlash farzandning burchi ekanligini ko'p bora asarlarida ta'riflagan. Sharq olamida ayollardan kuchli davlar arboblari chiqishini, islomda qizar tarbiyasi va ularning ilm olishi haqidagi fikrlarini dostonlarida ko'rsatganing guvohi bo'lamiz. Shoir asarlarida ijtimoiy hayotning lider shaxslari qatorida hukmdor ayollar timsolini yaratib, davlat boshqaruvi, diplomatik aloqalar, ayollarning davlat va jamiyatga qo'shgan hissasini ochib beradi. Bu bilan XV asrda o'zbek mumtoz adabiyotida Alisher Navoiy erkak va ayol gender tengligiga katta e'tiborini qaratadi.

ADABIYOTLAR ANALIZI VA METODOLOGIYASI

O'zbek mumtoz adabiyotida barcha adiblarimizning asarlarida ayollarni madh etish orqali ko'plab asarlarning jozibadorligi oshishini bilamiz. Jumladan Abdurahmon Jomiy, Lutfiy, Atoiy, Sayfi Saroiy ijodida bir qator ayollar obrazi uchraydi. Abdurahmon Jomiyning "Layli va Majnun" dostonida Layli obrazi sevgi-muhabbat bobida vafodorligi bilan ulug'lansada, ijtimoiy hayotda passivligini sezishimiz mumkin. Chunki u otasining taz'iyiqiga, kaltak yeb jazolanishiga qarshi chiqolmaydi, sevgi bobida ham Majnunning pok sevgisiga ishonmasdan tez xulosa chiqarishi, uning dunyoqarshi sustligidan dalolat beradi. Navoiy asaridagi Layli bilimli qiz va u o'z atrofida o'qiydigan dugonalari bilan maktab ta'limini oladi. Sevgi bobida ham mulohazali, Majnunni boshqa qizga unashtirilganini toza qalb bilan qabul qilib, o'z sevgisiga ishonadi, uning mustaqil fikri bor. Bu bilan u ijtimoiy faol qiz hisoblanadi. Lutfiyning "Gul va Navroz" asarida Gulining faolligi sezilarli darajada berilgan bo'lsada, ijtimoiy hayotdagi o'rni madh etilmagan. Bu bilan biz yuqoridagi shoirlarning asarlarini kamsitishdan yiroqmiz. Navoiyning tarixiy-badiiy asarlarida ijtimoiy faol ayollarni ko'plab uchratishimiz diqqatga sazovordir.

Shoirning Xamsa asaridagi Layli, Mehinbonu, Shirin, Dilorom, Ravshanak kabi xotin-qizlar obrazlari o'zbek adabiyotshunosligida o'rganilgan va bir necha bor tahlil qilingan. Lekin asarlardagi ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi faolligi to'g'risida manbaalar kam uchraydi. Alisher Navoiyning "Xamsa", "Tarixi mulki Ajam" kabi asarlarida ijtimoiy faol bo'lgan 20 dan ortiq ayollar obrazini uchratishimiz mumkin. Ushbu obrazlar orqali xotin-qizlarning jamiyatda davlatni boshqarishi, ilm olishi, kasb-hunar egallashi, adabiyot va musiqa san'atini sevishi bilan ijtimoiy hayotda faolligidan voqif bo'lamiz. Ular ijtimoiy hayotda xalq farovonligini o'ylaydigan, davlat mustaqilligi uchun kurasha oladigan, farzandlarini el-yurt g'amida fidoyi tarbiyalaydigan hamda ilm-fan sohasida yetuk bo'lgan xotin-qizlar timsolidirlar. Turkiy xalqlar hayotida mamlakat va yurt tinchlik o'rnatish, yaxshiliklarni amalga oshirish maqsadida Navoiy asarlaridagi ayollar obrazi ham muhim rol o'ynaydi. Uning Mehinbonu, Shirin, Layli kabi malikalari, Xumoy, Turonduxt, Ozarmond xotun kabi hukmdor ayollari shular jumlasidandir. "Tarixi mulki Ajam" asarida 3 nafar hukmdor ayollar obrazi yaratilgan bo'lib, ularning davlatni boshqaruvida ijtimoiy faolligini guvohi bo'lamiz. Asardagi hukmdor ayollar Sharq odobi, islomiy tarbiya olgan obrazlardir. Sharq xalqlari va islom davlatlarida hukmdor ayollar obrazi kam uchrasada, Navoiy bunday ayollar obrazini yaratib, ularni xalqning ijtimoiy hayotini yaxshilash uchun kurashuvchi faol shaxs sifatida namoyon etadi. Bu kabi hukmdor ayollarning davlatni boshqarishida erkaklar bilan tenglasha olganini anglaymiz. Ma'lumki, "Tarixi mulki Ajam" asarida 3 nafar hukmdor ayollar haqida zikr qilingan bo'lib, ularning har birining ismi, nasabi, podshohlik davri tilga olingan. Navoiy har bir hukmdor ayol haqida juda qisqa va aniq ma'lumotlarni lo'nda qilib beradi.

Navoiy yaratgan hukmdor ayollar obrazi janglarda latofatini namoyish etish uchun emas, jasoratlarini ko'rsatish uchun xizmat qilgan. Bundan tashqari Navoiy ayollarni ojizalar deb kamsitilishiga yo'l qoymagan va bu nozik xilqat egalari-ayollarni janglardagi matonatini madh etgan. Navoiyning Xamsa asaridagi ijtimoiy faol ayollar tinchlik, sulh va ezgulik elchisi sifatida ko'rsatilib, jahon siyosatini yurgizishda rahbarlik qilishgan. Bir so'z bilan aytganda, hazrati Navoiy qamragan

ijtimoiy mavzularni boshqalar bunday darajada ko'rsatib berolmagan. Xuroson davlatining vaziri sifatida ne-ne buyuk tarixiy, ma'naviy-ma'rifiy ishlarga, xususan, qancha shogirdlarga ustoz, siyosat va davlat arbobi sifatida xalqning ijtimoiy hayotini qo'llab-quvvatlaganlar. Shuning uchun "Farhod va Shirin" dostonida Mehinbonu, Shirin kabi hukmdor ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotdagi faolligini, jamiyat va millatning taraqqiyotini, ilm va ma'rifatni targ'ib etishdagi homiyligini ma'rifatli jamiyat ko'zgusi deb e'tirif etganlar. Shuningdek ayollarning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy faolligini oshirish masalasini davlat siyosatining muhim yo'nalishi sifatida belgilab, Mehinbonuni ta'riflaganda davlat arbobi, jiddiy aql sohibasi deb izohlaydi: Mehbonu donishparvar erdi, Bilik ahliga shohi sarvar erdi[3]. Mehinbonu yosh va iqtidorli yuzlab qizlarga yo'l boshchi, shuningdek xalq farovonligi, obodonchiligi yo'lida kuchli siyosat o'rnatadi. Mehinbonu xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlaydi. O'z atrofida iste'dodli va iqtidorli faol qizlarni jamlab, 400 nafar qizlarni kasb-hunarga o'qitadi, 10 nafar Shirin nng xos xizmatchi kanizaklarini ilm-fan sohasi bo'yicha olima ayollar qilib tarbiyalaydi. Navoiy o'z orzusidagi ma'rifatli ayollarni hayotning ilg'or darajasida bo'lishini, orqasidan xalqning yuzlab qizlarni ergashtirib, ijtimoiy hayotning faol xotin-qizlari bo'lishini istaydi. Ul o'n qizkim o'n ishda erdi mohir, Tutib har qaysi bir xonu javohir[4]. Bu qizlar ayollarning ulishi past bo'lgan aniq fanlar, huquqshunoslik fani yo'nalishida ham talablarni qondiradi. Ayollarning ilm egallashi XV asr uchun katta matonat va shov-shuvli edi, lekin Navoiy ayollarni, kasb-hunarli va iqtidorli qizlarni qo'llab-quvvatlashi orqali jamiyatda ayol va erkaklar bu sohalarda tengligini isbotlaydi. Bu fanlardan ularning har biri o'z ishiga usta, shu fandagi yuzlab kishilarga bittasi tatir edi. Demak o'nta qiz yuzlab qizga yetakchi bo'lsa, minglab qizlar ilm egasi bo'lishgan. Bu bilan Navoiy jamiyatda qancha qizlar faol bo'lsa, ijtimoiy qatlamdagi xotin-qizlarning savodini chiqarish mumkin deb o'ylaydi. Mehinbonu Shirinning tashabbusini qo'llab-quvvatlaydi, ta'limga, ilm olishga, ma'rifatli bo'lishga intilgan qizlarga sharoit yaratadi. Arman malikasi atrofidagi qizlar ijtimoiy hayotda faol bo'lib, ularning barchasini Shirin liderlik qobiliyati bilan boshqaradi. Chunki jamiyat taraqqiyotida xotin-qizlarni bilimli, kasb-hunarli

bo'lishi ham oila, ham bola tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Bu bilan Navoiy Shirinda rahbarlik qobiliyatini, liderlik faoliyatini, tashabbuskorlik xislatlarini yorqin ko'rsatadi.

MUHOKAMALAR

Navoiy yaratgan timsollarda XV asrdagi ayolga past nazar bilan qaralgan tuzumda og'ir kunlarni ko'rgan, ezilgan va xo'rlangan ayollar nufuzini ko'tarishga intiladi. Ayniqsa, davrdan norozilikni Layli tilidan shunday ifodalaydi:

Layliki baloiy furqati bor,

Ikki Majnuncha mehnati bor.

Umr anga g'alat havasdur, axir,

Jon tarki ajab emasdur axir.

Alisher Navoiy yuqoridagi kabi ayollar obrazini yaratish bilan davr oldiga muhim ijtimoiy muammolarni qo'yadi. Shoirning besh asr avval orzu qilgan o'y va istaklari bugun ozod va obod mamlakatimizda o'z ijobatini topmoqda.

Alisher Navoiy "Layli va Majnun" asarida xotin-qizlar obrazini yorqin bo'yoqlar orqali ifodalagan. O'zining boshqa xamsanavis salaflaridan farqli o'laroq ayollarga ijobiy qarashlarini, ularning jamiyatdagi o'rnini aks ettirgan. Xotin-qizlarga buyumdek, qimmatbaho toshdek emas, balki ularning bilim olishi orqali jamiyatga hissa qo'shadigan davlat arbobi darajasidagi xotin-qizlarga ijobiy baho beradi. Navoiy ushbu asarida qizlarning ta'lim olishiga ham katta e'tiborini qaratgan. Ayniqsa ilm, kasb-hunar egallashida o'g'il-qizlarning tahsil olishi uchun maktab ta'limi kerakligini bildirgan. Navoiy asarida o'g'il-qizlarning bir maktabda o'qishi, birga sayr qilishini tasvirlash orqali ularning teng huquqlarini himoya qilgan. Maqolada Alisher Navoiyning "Xamsa" asaridagi "Layli va Majnun" dostonida qizlarning bilim egallashi va gender tenglik masalasi bugungi davr bilan

hamnafas ekanligi tahlil qilingan.

Bugun yurtimizda ayollar qadr topgan. Ular jamiyat hayotining barcha jabhalarida faol ishtirok etib, o'zlarining go'zal ma'naviyati, bilim va ma'rifati bilan millatimiz sha'nini, yurt ravnaqini ko'tarishga katta hissa qo'shmoqdalar.

NATIJALAR

O'zbek mumtoz adabiyoti tarixiga nazar tashlar ekanmiz, ayollar obrazlarini yaratishdek muhim ishga hech bir shoir Alisher Navoiydek katta ahamiyat bermagan. Vafo va sadoqat, ishq-muhabbat bobida go'zal ayollar timsolini, ularning yuksak ma'naviyatini o'z g'azallarida juda chiroyli ifodalab bergan. Xotin-qizlarga nisbatan salbiy munosabat hukm surgan XV asrda Navoiy bolalar tarbiyasida ayollar - onalarni otalar bilan barobar o'ringa qo'yadi. Navoiy tasvirlagan ayollar har jihatdan yuksak qobiliyat sohibalaridir. Uning Laylisi erkin sevgini istaydi, o'sha zamon urf-odatlariga la'natlar o'qiydi. Shirin timsolida vatanparvarlik, odamiylikni ko'ramiz. Mehinbonu adolat homiysi, davlat boshlig'i, buyuk iste'dod egasidir. Lubatiy Chiniy kamtar, bahodir ayol timsolidir.

Ayniqsa, buyuk bobokalonimiz, g'azal mulkingning sultoni bo'lmish Mir Alisher Navoiy asarlarida Sharq ayollarining barcha go'zal fazilatlari o'zi fodasini topgan. Ayol haqida fikr yuritar ekan, Navoiy "Mahbubul-qulub" asarida shunday yozadi: "Yaxshi xotin – oilaning davlati va baxti. Uyning ozodaligi undan, uy egasining xotirjam va osoyishtaligi undan. Husnli bo'lsa – ko'ngil yozig'i, xushmuomala bo'lsa – jon ozig'idir. Oqila bo'lsa, ro'zg'orda tartib-intizom bo'ladi, asbob-anjomlar pokiza va saranjom turadi. Kishi bu kabi jufti halol bilan baxtga erishsa, g'am va kulfatda sirdoshga, oshkor va pinhoni dard alamda ham dardkashga ega bo'ladi. Turmushda boshingga har qanday jafo tushsa, hamdarding u, teskari aylanuvchi falakdan boshingga gar balo kelsa, ko'makdoshing u. Ko'nglingga g'am yuzlansa, u hamg'amnok, badaningga xastalik va zaiflik yetishsa, uning ham joni halak".

Alisher Navoiyning adabiy ijodi bitmas tuganmas xazinadir. Uning “Nasoyim ul muhabbat” asari boshqa asarlari kabi muhim ahamiyat kasb etadi. Navoiy mazkur asarda avliyo ayollarga alohida urg'u beradi. Ayol shoirlar haqidagi “Tazkirat un-niso” asari adabiyotimiz tarixidan bizga ma'lum. Ammo avliyo ayollar haqidagi tazkiralar juda ozchilikni tashkil qiladi. Shu jihatdan Navoiyning 770 ta shayhga bag'ishlangan “Nasoyim ul muhabbat” tazkirasi alohida ajralib turadi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Alisher Navoiy yashagan davrda ayollarga sharqona munosabatlarga ko'ra, ularning haq-huquqlariga e'tibor kam bo'lib, ularni ojiza deb hisoblashgan. Do'sti Amir Husayn Boyqaro saroyidagi haramda ham ko'p ayollar bor edi. Xadicha begim hukmdor ko'ngliga yo'l topa olgani uchun tez orada malikai kiromga aylanadi. U farzandi valiahd bo'lishini xohlaydi. Kundoshlik hissi yuqori bo'lgan malika boshqa xotinlarni mensimaydi. Husayn Boyqaroning suyuqli xotini Xadichabegimning salbiy xislatlariga qarshi Navoiy Ravshanak va Nozmehr kabi ijtimoiy faol ayollar obrazini misol tariqasida keltiradi. Ular kundosh bo'lsada bir-birini hurmat qiladi. Bu bilan oilada ahillik, farzandlarning bir-biriga hurmatda bo'lishi, mehr-oqibat rishtalarining mustahkam bo'lishini istaydi. Chunki shoh haramlaridagi ayollar o'rtasidagi kelishmovchiliklar ko'pgina salbiy oqibatlarga olib kelishini nazarda tutadi. Shuning uchun Navoiy asarlarida yaratilgan hukmdor ayollar ijtimoiy faolligi bilan jamiyat taraqqiyoti, mamlakat tinchligi uchun xizmat qiladi. Bundan tashqari hukmdor ayollar, malikalarning har bir xotin-qizning ma'rifatli bo'lishiga homiylik qilishi, rahnamolik ko'rsatishiini xohlaydi. Navoiy “Tarixi mulki Ajam”, “Xamsa” asarlarida hukmdor, rahbar, lider ayollarning ijtimoiy hayotdagi o'rnini ochib berar ekan, erkak va ayol o'rtasidagi gender tenglik masalasini ilgari suradi. Bildirilgan fikr va mulohazalardan kelib chiqib, Navoiy o'z zamonasida ijtimoiy faol bo'lgan ayollarni qo'llabquvvatlaganiga guvoh bo'lamiz. Shuningdek hukmdor ayollar siymosini yorqin ochib bergan shoir sifatida uning asarlari bebaho ekanligiga yana bir karra ishonch bildiramiz. Ijtimoiy hayotda ijtimoiy- siyosiy jihatdan yetuk

hukmdor ayollar obrazi Navoiy davrining buyuk kashfiyotidir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jahon adiblari adabiyoti haqida.-T:O 'zbekiston.2010.
2. Tarixi mulki Ajam 179-180-b
3. A.Navoiy. Farhod va Shirin. .8-tom, 272 b.
4. A.Navoiy. Farhod va Shirin. 1989 y.199-b G'.Gulom nashriyoti
5. A.Navoiy. Farhod va Shirin. 1989 y.209-211--b G'.Gulom nashriyoti
6. Alisher Navoiy .Sab'ai sayyor.Ziyo.com.kutubxonasi.X-325-b.
7. Alisher Navoiy Saddi Iskandariy T-1991.G".G 'ulom nashriyoti 366-367-376-b
8. Jahon adabiyoti" adabiy-badiiy, ijtimoiy-publitsistik jurnal.2021.80-81b
9. O'zbek tilining izohli lug'ati. 90-326-b.
10. Dilorom Salohiy. Navoiy nazmiyoti. Samarqand-2013.
11. Maqsud Shayxzoda. Asarlar. Olti tomlik. G'azal mulkining sultoni. 4-tom. – T.:1972.
12. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 17-jild. T.:2001
13. Hamidjon Homidiy. Tasavvuf allomalari / Mas'ul muharrir N. Komilov. – T.: Sharq, 200